

Közös kincsünk, Haydn

Bár Franz Joseph Haydn 1732-ben egy alsó-ausztriai osztrák kislemben, Rohrauban (a Lajta menti Prugghoz – Bruck an der Leithához – közel) született, magyar kortársainak nagy része mégis saját nemzetük zenészeként tartotta számon. Hogy is ne tette volna ezt, amikor a szárba szökkenő magyar nyelvű sajtó rendszeresen Haydn Józsefként emlegette. Ez a szokás egyébként a halála után is hosszú ideig fennmaradt, hiszen például a legkedveltebb hetilap, a Vasárnapi Újság még 1898 szeptemberében is azt írja Hummel Nep. Jánosról (Johann Nepomuk Hummelről), a magyarországi – pozsonyi – születésű zeneszerző-zongoraművészről, hogy a honvágy mellett azért tett örömmel eleget Esterházy herceg hajdani meghívásának, s vállalta el a kismartoni zenekar helyettes-karmesteri feladatait, mert „*annak élén akkor szintén nagy hazánkfia, Haydn József állt*”.

Kismartonban /Eisenstadtban a Haydn-ház falán egyébként máig így olvasható a neve a helyi férdfidalárda által ugyancsak 1898-ban elhelyezett magyar nyelvű emléktáblán: „*Haydn József háza. 1766-1778. A halhatatlan polgárnak, kit daltermő lelke e szűk falak közül emelt a világ nagyjai közé*”.

Azon persze lehet vitatkozni, hogy amennyiben valaki három évtizedet egyfolytában Magyarországon tölt (ami, ne feledjük: akkor az Osztrák Birodalom része volt) okvetlenül átvesz valamit a helyi lakosság érzésvilágából, kultúrájából, szokásaiból. Feltehető ez annak ellenére is, hogy a térség, amelyben magyarországi működése folyt, nagyrészt német ajkúakkal és szokásaikkal volt népes, s egy olyan főúri udvartartásban élt, amelynek koncertközönsége és látogatói – úgy Kismartonban, mint Esterházyan (a mai Fertődön) – zömében osztrákokból állt. A zenei történet hazai kutatói pontosan meghatározták muzsikájának azon rétegeit, amelyeken magyaros hatás érezhető, de néhány, személyéhez tapadó történetben, is tetten érhető a „betyáros virtus”.

Ezek közül kettőt nemcsak a szóbeszéd, hanem a zenei partitúra is megőrzött. Egy alkalommal – így tartja a fáma – a fertődi nyári kastélyban Haydn zenekarának tagjai elcsigázottan várták, hogy végre

hazautazhassanak családjukhoz pihenni. A herceg azonban nem tudott betelni muzsikájukal, újabb és újabb hangversenyt tartott a meghívott főuraknak. Haydn hiába tolmácsolta kellő illedelemmel muzsikusi kérését, Esterházy egyre halogatta a zenei szezon lezárását. Ezért aztán a *Búcsú szimfónia* néven elhíresült zenedarab megkomponálásával és vezénylésével érte el a döntést. A negyedik tétel végén sorra megszűnt egy-egy hangszer feladata. Az adott muzsikus szépen elrakta a hangszer tokba, majd hóna alá vette a kottájával együtt, elfújta a gyertyáját, s meghajolva kivonult a teremből. Végül már csak két vonós maradt, akik ugyanígy távoztak a pódiumról. A herceg megértve a célzást, másnaptól szabadságolta az egész zenekart. A másik történet szerint az *Üstdob-szimfónia* is egy ilyen nemes bosszú, mivel a nagy zeneszerzőt rendkívül bosszantotta, hogy a „zenekedvelő” közönség egy része rendszeresen elszunyókál, s végig bóbiskolja a műsort. Ezért aztán G-dúr szimfóniájának második tételében az üstdob váratlan és hatalmas ütése is szerepet kapnak, melyre – mondani se kell – még a halott is feltámadna, nem hogy egy-egy szunyókáló főrang vagy főpolgár. Haydn egyébként a környék egyszerű embereivel is napi kapcsolatot tartott: az *Ökör menüett* például állítólag arról kapta a nevét, hogy az a mészáros rendelte meg tőle a lánya esküvőjére, amelyiktől rendszeresen vásárolta a húsneműt. Mindezek persze nem változtatnak meg semmiféle tény: sem azt, hogy Franz Joseph Haydn osztrák zeneszerző volt, sem azt, hogy ne ő lett volna saját korának legnagyobb hatású magyarországi zeneszerzője.

Életútja sok tekintetben hasonlít Mozartéhoz, akinek egyik első felfedezője és bátorítója éppen ő volt. Maga is afféle csodagyerekeknek számított. 1738-tól, hatévesen a hainburgi zeneiskolában tanult éneket és hangszeres zenét. Nyolcévesen a bécsi Szent István dóm híres Sängerknaben kórusában énekelt, s kollégiumának tagja lett. Annyira kitűnt tehetségével a többiek közül, hogy egy schönbrunni fellépésük alkalmával Mária Terézia császárnő külön pénzjuta-

lommal díjazta. Alig tíz évesen már megkomponálta első miséjét. Miután hangváltása (mutálása) miatt az énekkarból kikerült, az orgonálást vállalta magára a templomban. Emellett ének-zenét is tanított, sőt kottamásolóként is igyekezett keresethez jutni, s persze folytatta zeneszerzői kísérleteit is. Ebben az anyagilag zaklatott időben zongoradarabot, vonósnyegyest írt. Huszonegy operája közül az első, azóta kottája tűnt Sánta ördög is ekkor született. Alkalmi munkát keresve jutott el Nicola Antonio *Porporához*, aki egyik tanítványa énekóráihoz keresett zongorakísérőt. Az olasz zeneszerző és énekpedagógus alkalmazottja, de egyben növendéke is lett. Ő bontakoztatta ki igazán Haydn zeneszerzői hajlamait.

1759-ben Csehországba, *Morzin* gróf Pilsen melletti, lukaveci kastélyába kerestek zeneigazgatót. Megismerve a huszonhét éves fiatalember hangszeres és komponista tudását, Haydnt szerződtették. A biztos megélhetés és az elvárások, művészi kiteljesedését is meghozták. Még az évben megírta első szimfóniáját, amelyet élete végéig még több mint száz követett. A biztos gazdasági háttérre alapozva egy év múlva feleségül vette egyik korábbi tanítványát, Anna Maria *Kellert*. Frigyüket azonban a családi béke és a gyermekáldás is elkerülte, hamar elhidegültek egymástól. Gyakorlatilag évtizedeken át különváltan éltek. Ennek is köszönhetően Haydn egy ideig a magánál 28 évvel fiatalabb, nápolyi születésű, középszerű mezzoszoprán énekesnővel, Luigia *Polzellivel* ápolt – nem is annyira titkos – szerelmi kapcsolatot. A hölgy 19 éves korától az Esterházy-operaelőadások állandó fellépője volt, a művészeknek fenntartott szálláshelyek egyikén lakott. A herceg felismerte a tehetségtelenségét, de idővel azt is, hogy Haydn szerelmes belé. Így aztán a két évre szóló szerződése lejártakor „megfeledkezett” a dátumról. Noha attól kezdve, 1880-tól alig léptette fel, továbbra is a fizetési listán tartotta a férjes művésznőt. Haydn egyébként szintén a helyén értékelte szeretőjét, hiszen számtalan operát komponált, de csak kettőben írt áriát Luigia számára. Mindenesetre gyakori találkozásaik gyümölcseként 1783-ban Eszterháznál egy „törvénytelen” fiuk is született: Alois Anton Nikolaus *Polzelli*, aki később maga is írt néhány zenedarabot. A fiú származása fölött ugyan megoszlik a zenetörténészek véleménye, az anyjához fűződő egykori érzelmeket tagadhatatlanná teszi a Haydn-végrendelet, amelyben élete végig 150 gulden járadékot hagyott rá.

Kismarton és Eszterháza uraihoz a csehországi grófi zenekar feloszlását követően került. A nagy zenei ínyenc, Esterházy Pál herceg csapott le rá, s hívta meg 1761-ben Gregor *Werner* mellé másodkarmesternek. Sokáig nem élvezhette Haydn működését, mert rögtön az alkalmazását követő évben jobb létre szenderült. Örököse, Esterházy Miklós azonban nála is jobban szerette a művészeteket, a muzsikát s a zeneszeivel való hivalkodást: nem véletlenül tapadt rá a Fényes Miklós, Pompakedvelő Miklós megnevezés. Még Mária Terézia is többször megjelent az általa szervezett, s művészei által színre vitt Haydn-

operák megtekintésére. *Lám csak! Jó operáért vidékre kell jönni* – dicsérte az előadásokat. Ennek persze híre ment. Nem csoda, hogy hamarosan Bécsben is közismert és népszerű szerző lett. Bécs után pedig egész Európát meghódították művei. „*A kamarazene-stílusban a berliniekén kívül csaknem minden nép tettségét elnyertem. Ezt bizonyítják a nyilvános lapok és a hozzám intézett levelek*” – büszkélkedett Haydn egyik önéletrajzában. Werner haláláig hallgatólagosan, attól kezdve azonban már valószínűleg is a hercegi zenekara első számú vezetője, zeneigazgatója lett. Mai fejjel felfoghatatlanul termékeny volt. Háza és kottái 1776-ban és 1779-ben is egy tűzvész áldozatai lettek. Fogalmunk sem lehet, hány művének partitúrái veszttek így el véglegesen, de még ezek hiányában is elmondható, hogy elképesztő méretű zeneszerzői hagyaték maradt utána. Műveinek jegyzékét a holland Anthony van *Hoboken* 1934 és 1957 között állította össze. A megismerhető kottaanyag és a hiteles utalások szerint 750 saját kompozíció és 333 népdalfeldolgozás köthető a nevéhez. A szimfóniák, operák, nyitányok, divertimentók, vonósnyegyesek és vonósstriók, versenyművek, indulók, táncok, zongoraszonáták, zongoraversenyek és más zongoradarabok, barytonra írt művek mellett oratóriumok, misék, kórusdarabok, sőt báboperák és zenélő órákra komponált művek is hirdetik zenei sokoldalúságát. A *Hoboken*-jegyzékben szereplő művek többsége a Magyarországon töltött évtizedekben született.

Ez a korszaka azonban 1790-ben, amikor Esterházy (Fényes) Miklós is elhalálozott, véget ért. Örököse, Esterházy Antal csak az anyagi javakat tekintette magáénak, a rendkívül költséges művészetpártolásról szíves-örömezt lemondott. (Talán a nagy francia forradalom tanulságait leszűrve, nem találta sem ildomosnak, sem veszélytelennek a látványos fényűzést.) A zenekart és az operatársulatot mindenesetre elbocsátotta, bár előbb még segítségükkel rendeztette meg főispáni beiktatási ünnepségét. A zeneigazgató nemzetközi híre azonban benne is tiszteletet ébresztett, érdemeit is jól ismerte, ezért vállalta, hogy nyugdíjat fizet a számára.

Haydn Bécsbe költözött, a mai Haydngasse 19. szám alatti házba, ahol a minden idők legnagyobb zeneszerzőjeként számon tartott *Beethoven* pályára állításában is közreműködött. 1792-ben, Bonnban megpihelve, hallotta az ifjú komponista egyik kantátáját és további tanulásra bízta, s a huszonegy éves ifjú géniusz 1793-1794-ben a tanítványa lett: zeneszerzést tanult Haydn bécsi otthonában.

Mestere – akit már Mozart és Hummel is Haydn papának nevezett – akkor már a hatvanas éveit taposta. Mégis úgy tűnt, mintha megfiatalodna, mert miután teljességgel megszabadult a korábbi kötöttségektől, művésze, közkedveltsége újra a régi volt: megélte azt a tisztességet is, hogy szülővárosában már életében, 1796-ban felavatták szobrát. Legjelentősebb művei a császárvárosban, bécsi házában és többszöri londoni vendégeskedése alatt, élete alkonyán keletkeztek. (Talán elegendő „csak” a *Londoni*

szimfóniákra, a Vihar kantátára, A Megváltó hét szava a keresztfán, A Teremtés és Az évszakok oratóriumára és ünnepi miséire utalni). Az 1797-ben, I. Ferenc tiszteletére írt „Gott erhalte...” ugyan nem tartozik a zeneileg legfontosabb művei közé, de mindenképp a legtöbbször játszott műve. Előbb ugyanis az Osztrák Birodalom, majd Ausztria, később a III. Birodalom, a világháborút követően – új szöveggel – az NSZK, s két évtizede az egyesült Németország állami himnusza. Nincs kontinens- vagy világviadal, ahol egyszer-kétszer fel ne hangzana. Ahányszor felszólítják, rá is emlékeztet.

Arra az éppen kétszáz éve az örökkévalóságba költözött zene-költőre, aki a Napóleon hadai által ostromlott Bécsben, 1809-ben halt meg. A francia császár egyébként nagy rajongója volt, s miután az elővárost katonái már elfoglalták, díszőrséget állítottak a haldokló zeneszerző háza elé.

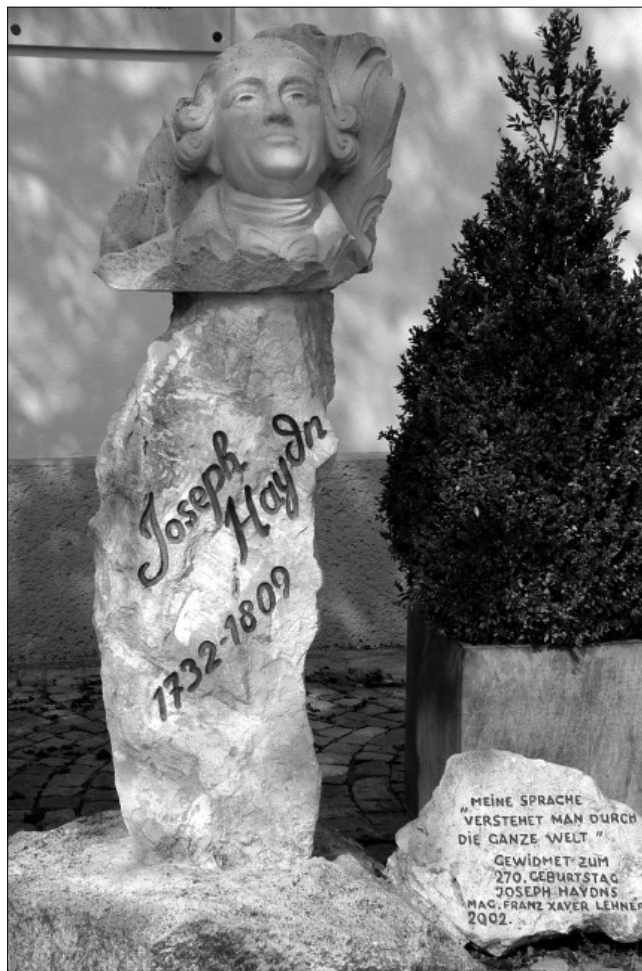
Haydnal, a klasszicista zeneszerzővel, a romantikára esküdt utódai s a modern komolyzene alkotói meglehetősen mostohán bántak. Mivel tagadhatatlan zeneóriások ítélték túlhaladottnak, lassan feledésbe is merült munkássága. Megtépázott hírének, népszerűségének helyreállítását – ha úgy tetszik feltámadását – a magyaroknak köszönheti. Személyét az 1959-ben Budapesten, halálának 150. évfordulójára megrendezett nemzetközi Haydn-kongresszus vonta ugyanis ismét az érdeklődés látóterébe. Akkor írta róla Kodály Zoltán, hogy „Haydn József... volt az első, aki all'ongarese feliratú darabjaival világszerte hirdette, hogy itt egy sajátos, minden mástól eltérő kifejezőmód él”, azaz a magyar nemzeti öntudat, s a magyar zene is sokat köszönhet neki.

A 2009-es Haydn Emlékévben – a világ valamilyen nagy koncertpódiumán megemlékeztek róla. Eisenstadtban, Fertődön, Bécsben s Budapesten is egymást érték a munkásságához kötődő zenei, műzeumi események. Ezek egyikén, az Iparművészeti Múzeumban megnyílt „Haydn Explózió” tárlaton mondott köszöntőjében Bardi Terézia, a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága tudományos igazgatóhelyettese utalt egy friss nemzetközi felmérésre is. E szerint „bár a zeneszerző nem volt hazánkfia, kiderült: mégis mindenki Magyarországhoz is köti az egész világon”.

Haydn, ahogy korábban, ma sem hagyja kisajátítani magát. Személye fontos kulturális összekötőkapocs Ausztria és Magyarország közt, zenéje pedig az emberiség egyetemes világkincse. A lassan végéhez érő – s zenei nagyságához méltó – emlékévknek mindenképp ez a legfőbb tanulsága.

A kismartoni (Eisenstadt-i) Bergkirche búcsújáróhely, oldalában található a Haydn-templom. Itt van Haydn eltemetve.

A zeneszerző szobra a templom előtt

Korb Angéla felvételei

Hegedűs Sándor

Színes képösszeállításunk a hátsó borítón látható.